

УДК 94 (477.44) «1937-1938»

Мельничук О.А. Відлуння Великого терору 1937-1938 рр. в селі Мельниківцях на Вінниччині // Великий терор 1937-1938 років: жертви та виконавці. Збірник наукових статей. – Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2018. – С. 88-94.

О.А. Мельничук
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри всесвітньої історії
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

ВІДЛУННЯ ВЕЛИКОГО ТЕРОРУ 1937-38 РР. В СЕЛІ МЕЛЬНИКІВЦЯХ НА ВІННИЧЧИНІ

На основі аналізу архівних документів у статті висвітлено події Великого терору 1937-38 років в селі Мельниківцях на Вінниччині. Проаналізовано соціальний статус та політичні погляди обвинувачених, визначено інкриміновані їм злочини, простежено трагічні наслідки Великого терору як для конкретних осіб так і для країни загалом.

Ключові слова: більшовицький режим, Великий терор, Мельниківці, радянська влада, селяни.

Based on the analysis of archival documents, the article highlights the events of the Great Terror of 1937-38 in the village of Melnykytsyach in Vinnitsa region. The social status and political views of the accused are analyzed, crimes that they have been charged with are identified, the tragic consequences of the Great Terror are traced both to the concrete individuals and to the country as a whole.

Key words: Bolshevik regime, Great Terror, Melnykytsy, Soviet power, peasants.

Апогеєм політичних репресій 1920-1930-х років в СРСР, в тому числі й в Україні, був Великий терор 1937-38 рр. В цей період сталінські репресії були різко посилені та доведені до максимуму своєї інтенсивності. Лише упродовж короткого періоду за обвинуваченням в антирадянській діяльності було арештовано більш як півтора мільйона осіб, майже половина з яких були розстріляні. Це була масштабна кампанія масових репресій громадян, що була розгорнута з ініціативи керівництва СРСР та особисто Йосипа Сталіна з метою ліквідації реальних і потенційних політичних опонентів, залякування населення, зміни національної та соціальної структури суспільства.

Основну масу репресованих в Україні склали вцілілі під час колективізації й Голодомору представники заможного селянства, інтелігенція, духовенство, національні меншини, активні діячі національно-патріотичного руху. Нерідко жертвами Великого терору були не лише противники більшовицької влади, а й ті, хто захоплювався Сталіним, та звичайні громадяни, які взагалі були абсолютно далекими від політики. Архівні документи не перестають дивувати абсурдністю висунутих проти них звинувачень, тим не менш за кожним із них крилася доля конкретних людей, їх родин і навіть наступних поколінь.

У своїй статті ми спробуємо висвітлити трагічні наслідки Великого терору 1937-38 рр. на прикладі одного населеного пункту – села Мельниківці, що на Вінниччині. Упродовж цього періоду так звані «чорні воронки» забрали із села 7 чоловік, серед яких: Ревус Пилип (Філя) Ілліч, Блажко Іван Федорович, Вовк Андрій Дмитрович, Мельничук Микола Олексійович, Пастух Іван Максимович, Карпов Євсей Тодосійович, Сук Іван Юхимович. Шестеро із них за постановою трійки УНКВС Вінницької області були розстріляні.

Доля перших трьох з них – Блажка Івана Федоровича, Вовка Андрія Дмитровича, Ревуса Пилипа Ілліча була в чомусь подібною. Усі вони були вихідцями із Західної України і долею випадку опинилися в Мельниківцях.

Прийшовши на Поділля із армією УНР вони захворіли на тиф і певний час лікувалися в госпіталі у Немирові. Після поразки Української національної революції вони залишилися в селі, тут створили свої сім'ї, одружившись із місцевими дівчатами. Детальніше про кожного із них дізнаємося із кримінальних справ.

Першим 19 серпня 1937 р. було арештовано Блажка Івана Федоровича (1897 р.н.), уродженця села Золочівка Бережанського повіту теперішньої Тернопільської області. Учасник національних змагань 1917-1920-х рр. Після прибуття в село він одружився із колишньою монашкою Катрань Євдокією Іванівною. В анкетах НКВС значився дяконом релігійного культу. Був звинувачений за ст. 54-10 КК УРСР «контрреволюційна пропаганда та агітація». За рішенням трійки НКВС та прокурора СРСР розстріляний 17 жовтня 1937 р. Реабілітований 28 квітня 1958 р.[1, арк.1-25].

Інший обвинувачений – Вовк Андрій Дмитрович родинними коріннями був пов'язаний із Блажком Іваном (одружений на сестрі його дружини Парамійчук Євдокії). Він народився у 1896 р. в колишньому селі Плавуча-Мала Бережанського повіту (Галичина) в заможній селянській родині. Здобув початкову освіту. За мобілізацією 11 місяців служив в армії УНР. Проживаючи в селі, тривалий час залишався одноосібником. Працював конюхом, бригадиром польової бригади, магазином, управляючим Мельниківським відділенням Ситковецького бурякорадгоспу, а напередодні арешту – головою колгоспу сусіднього села Червоне. За свідченнями односельців був людиною справедливою та трудолюбивою. Мав у господарстві 3 дес. землі, будинок, хлів, коня, корову та свиню. В 1931 р. вступив в партію. Мав неодноразові заохочення за сумлінну працю[2, арк.1-40].

Однак, навіть такі заслуги перед радянською владою не врятували Андрія Дмитровича. 15 вересня 1937 р. Ситковецьким райкомом ВКП(б)У він був виключений з партії, а 31 жовтня – арештований за ст. 54-10 КК

УРСР (контрреволюційна пропаганда та агітація) та утримувався у Брацлавській тюрмі. На допитах вів себе гідно і не свідчив проти односельців. 13 листопада 1937 р. – засуджений постановою трійки НКВС СРСР і прокурора СРСР до вищої міри покарання – розстрілу. Вирок виконано 28 листопада 1937 р.[3, арк.1-5].

За перевіркою 1962 р. було визнано, що засуджений був неправомірно. 31 січня 1963 р. судова колегія відмінила постанову НКВД і прокурора і припинила справу за недоказовістю[4, арк. 5, 8, 10]. 30 листопада 1989 р. Вовк Андрій Дмитрович був реабілітований посмертно[4, арк.11].

Ще одним односельцем, що мав західноукраїнські корені був Ревус Пилип Ілліч (1898 р.н.). Він – уродженець м. Тарнарода (Галиччина). Певний час перебував в армії УНР. Перед арештом працював бригадиром садово-городньої бригади. Був обвинувачений за зв'язок із односельцями І. Блажком та А. Вовком. За рішенням трійки НКВС та прокурора СРСР розстріляний 8 лютого 1938 р. Реабілітований посмертно 30 листопада 1989 р. [5, арк.40]

Обвинувачення для усіх трьох були загально типовими, ніби написаними під копірку: «... в 1919 – 1920 рр. служили в арміях УНР чи УГА, підтримували зв'язки з родичами що проживали на території Польщі, і, нібито, разом зі своїми земляками – галичанами Матусевичем, Велюрою (не дожили до цього часу) в 1930 – 1931 рр. мали бажання виїхати з СРСР в Польщу, а для цього командували Івана Блажка до польського консула в Київ на оформлення документів. Виражали незадоволення обкладанням селян податками. Працюючи на своїх посадах, займалися шкідництвом» [5, арк.42].

За контрреволюційну пропаганду та агітацію (ст. 54-10 КК УРСР) було притягнуто до відповідальності також мешканця села Сука Івана Юхимовича, 1895 р.н.. В постанові на арешт від 19 березня 1938 р. зазначалося: “Селянин, в минулому куркуль, доброволець армії УНР, де

служив чотовим, підтримував зв'язок із повстанцями, в 1930 р. брав активну участь в антиколгоспному русі, проводив контрреволюційну агітацію проти радянської влади. В 1935 р. пробрався в колгосп, де займався підривною діяльністю, незаконно зберігав вогнепальну зброю"[6, арк.1].

За протоколами слідчої справи та свідченнями очевидців вдалося з'ясувати окремі епізоди його біографії. Сук І.Ю. дійсно в 1915 р. був мобілізований до царської армії, згодом 2 місяці перебував в лавах армії УНР. Повернувшись додому зайнявся сільським господарством. Мав у власності 4,5 га землі, хату, клуню, пару коней, сільськогосподарський реманент.

Після розкуркулення батьків в період суцільної колективізації змушений був вступити до колгоспу. Однак вже у березні 1930 р. одним із перших вийшов із колгоспу, переконуючи інших наслідувати його прикладу. В розмовах з односельцями підкреслював: «Радянська влада насильно заганяє у колгоспи, щоб люди здали своє майно, а самі ходили і просили хліба» [6, арк.24]. Іван Юхимович вів індивідуальне господарство до 1934 р. Після обкладення великим податком, розуміючи, що не зможе зберегти своє майно, вступив до колгоспу. Як освічена людина і добрий господарник через деякий час був призначений на посаду завгоспа колективного господарства. Початок масових репресій через свій селянський світогляд обгрунтовував так: "Напевно скоро буде війна і тому більшовики зачищають тили, щоб запобігти повстанням проти радянської влади"[6, арк.25].

Під час затримання і проведення обшуку в помешканні було знайдено 5 чистих бланків із печаткою місцевої сільгоспартілі "Червоний промінь" та гвинтівку, які додані до справи, як речові докази[6, арк.31]. (За свідченнями родичів, бланки та гвинтівку було підкинуто перед обшуком – О.М.). Сук І.Ю. спочатку знаходився під вартою у Брацлавській тюрмі, згодом у КПЗ Гайсинського райвідділу міліції. На останньому допиті

звинувачуваний змушений був “добровільно” зізнатися в участі у збройній боротьбі проти радянської влади. Як наслідок, постановою трійки УНКВС по Вінницькій області 5 квітня 1938 р. Сук І.Ю. був засуджений до найвищої міри покарання і розстріляний 25 квітня 1938 р. Реабілітований посмертно 27 червня 1989 р.[6, арк.33].

Більш серйозні звинувачення, а саме організація «збройної боротьби» проти радянської влади, були висунуті іншим двом односельцям: Карпову Євсею Тодосійовичу та Пастуху Івану Максимовичу.

Перший із них – Карпов Євсей Тодосійович, 1885 р.н., був взятий на замітку органами ДПУ ще в 1923 р. В документах зазначалося: “петлюрівський елемент, що підлягає знищенню, на теперішній момент завгосп колгоспу, в минулому міцний середняк (до революції мав 2,5 Га землі, після – 4 Га), чиновник якоїсь царської установи (працівник пошти – О.М.), спостерігається різка безгосподарність в колгоспі (косарі цілий день лежали, говорили, що їм мало платять, затягувались роботи по вивозу цукрового буряка)” [7, арк.32].

В 1932 р. Євсея Тодосійовича було засуджено за спекуляцію, однак за недоказовістю виправдано. Повторно арештовано 10 червня 1938 р. та звинувачено за статтями 54-2 (збройне повстання) та 54-11 (контрреволюційна організаційна діяльність) з обранням запобіжного заходу – утримання під вартою у Вінницькій тюрмі. В обвинувальному акті зазначалося, що, працюючи секретарем сільської ради с. Райгород, він «проводив шпигунську діяльність на користь польської розвідки, був учасником антирадянської націоналістичної повстанської організації, проводив контрреволюційну підривну роботу проти радянської влади». Під впливом фізичних тортур арештований був змушений визнати свою вину. Повідомив про те, що був завербований головою Мельниківської сільської ради Врублевським Стахом Антоновичем. За його завданням повідомляв про чисельність Гайсинського гарнізону, посадкові площі

Жмеринського аеродрому, про недовольство селян та інші абсурдні звинувачення. Ухвалою трійки УНКВС по Вінницькій області від 21 вересня 1938 р. був засуджений до найвищої міри покарання. Реабілітований посмертно 19 жовтня 1989 р.[8, арк.1-25].

Пастуха Івана Максимовича, мешканця села, 1884 р.н. було арештовано 23 червня 1938 р.. В анкеті зазначалося: «Українець, із селян, малописьменний, колгоспник, одружений, четверо дітей». Йому інкримінувалося одразу три статті Кримінального кодексу: 54-2 «збройне повстання»; 54-6 «шпигунство»; 54-11 «контрреволюційна організаційна діяльність». За постановою трійки НКВС Вінницької області від 28 вересня 1938 р. було засуджено до розстрілу. Розстріляний 7 жовтня 1938 р. Реабілітовано 13 серпня 1959 р. [9, с. 281].

Основним звинуваченням для останнього із жертв Великого терору Мельничука Миколи Олексійовича, 1899 р.н., було лише те, що він був сином розкуркуленого під час колективізації батька, служив в армії УНР. З 1922 по 1925 р. працював рахівником в кооперації, 1925-1927 рр. – завідувачем кооперації, 1927-1929 рр. – головою сільської ради. В 1929 р. був знятий з посади за зв'язок із «куркулями» та позбавлений права голосу. В 1930 р., щоб уникнути висилки, виїхав на Донбас, однак у 1936 р. повернувся та оселився у своїй хаті. Постановою трійки НКВС по Вінницькій області від 18 листопада 1937 р. був засуджений і висланий на 10 років в Бурятію (ст.Улан-Уде). Його дружиною Мельничук Євдокією було направлено листа на ім'я Верховного прокурора СРСР з проханням переглянути справу. В процесі перегляду прокуратурою було запропоновано зменшити термін покарання до 3 років, однак НКВС відмовив у задоволенні прохання. За вимогою сина Геннадія Миколайовича справу було переглянуто, а батька реабілітовано лише 20 грудня 1989 р. Однак його подальша доля залишилася невідомою[10, арк.1-30].

Отже, аналізуючи архівні документи неважко помітити, що всі засуджені та знищені в період Великого терору мешканці села Мельниківці були в минулому активними учасниками національно-визвольних змагань 1917-1921 рр., або ж вихідцями із Західної України, як заможні селяни протидіяли колективізації, тому й представляли пряму загрозу для радянського тоталітарного режиму.

Відлуння Великого терору в селі Мельниківцях – це лише типовий приклад долі українського селянства в умовах більшовицького режиму. Узяті разом трагічні наслідки політичних репресій означеного періоду були набагато глобальнішими, оскільки спричинили глибоку депресію у людей, руйнували моральні засади суспільного організму, викликали соціальну апатію і зневіру у соціальну справедливість. Відкриті нові джерела, в тому числі й з архівів колишніх радянських спецслужб, дозволяють нинішнім поколінням осмислити й викрити людиноненависницьку теорію й практику побудови комуністичного суспільства, яку впроваджувала в життя тодішня політична еліта.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО), ф.Р-6023, оп. 4, спр. 8647.
2. ДАВО, ф.Р- 6023, оп.4, спр.13358.
3. ДАВО, ф. Р-63, оп.1, спр.67.
4. ДАВО, ф.П-136, оп. 87, спр.67.
5. ДАВО, ф.Р-6023, оп.4, спр.13358.
6. ДАВО, ф.Р – 6023, оп.4, спр.20382.
7. ДАВО, ф.Р-63, оп.1, спр.149.
8. ДАВО, ф.Р-6023, оп.4, спр.21704.
9. Реабілітовані історією. Вінницька область. Т.4. – Вінниця, 2012.
10. ДАВО, ф.Р-6023, оп.4, спр. 22745.